

67. Wyrobisz A. Mniejszości etniczne i wyznaniowe w miastach Europy wczesnonowoczesnej (XVI – XVIII w.) // *Ojczyzna bliższa i dalsza*. – Kraków, 1993. – S. 479.
68. Janeczek A. Ulice etniczne... – S. 136; tamże, przypis 45.
69. ЦДДАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 460. – Арк. 171зв.
70. Tyszkiewicz J. Tatarzy na Litwie i w Polsce... – S. 222; Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga... – S. 120-122; Берковський В. До питання про асиміляцію татарського населення Острожчини / В. Берковський // Матеріали VII-IX науково-краєзнавчих конференцій Остріг на порозі 900-річчя 1996-1998 роки. – Остріг, 2000. – С. 166-167.
71. Ibidem.
72. Володіння князів Острозьких на Східній Волині. – С. 263.
73. ЦДДАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 602 в.
74. Торгівля на Україні. – № 218.
75. Компан О.С. Міста України. – С. 102.
76. ЦДДАУК. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 178.
77. Там само. – Ф. 21. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 204-205.

Резюме

В статтє делается попытка анализа социальной и этнической структуры торгового слоя Волынской земли и воеводства, впервые классифицировано и обозначено основные категории участников Волынской торговли в 16 – первой половине 17 ст.

Ключевые слова: Волынь, торговцы, караимы, шляхта, евреи, гданские купцы.

Одержано 7 листопада 2012 р.

УДК 257 (477. 43/44)

В.С. Перерва

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ ПОДІЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ ХІХ – ПОЧ. ХХ ст.

На основі архівних та опублікованих джерел досліджуються міжнародні зв'язки в церковному житті Подільської єпархії ХІХ – поч. ХХ ст. Наголошується на регулярності церковних пожертв мирян Поділля на користь православних християн різних країн та континентів.

Ключові слова: Церква, Подільська єпархія, Вселенське Православ'я, збір пожертв, духовенство, миряни.

У вищезначений період, коли, з однієї сторони, існуюче кріпацтво «прикріпляло» більшість православного населення до рідного населеного пункту, а з іншої, церковна організація не була відділена від державного апарату, храм у кожному парафіяльному осередку був справжнім «вікном у світ». До міської чи сільської святині прихожани ходили не лише для задоволення своїх духовних потреб. Саме в церкві щонеділі чи в свято (а при

нагальній потребі – і в будні – В.П.) повідомляли про новини в країні і світі, зачитували маніфести імператорів, розпорядження київських генерал-губернаторів та подільських губернаторів, повідомляли про нові законодавчі акти, початок війни та мобілізації, зачитували списки загиблих на близьких і далеких фронтах – тим паче, що в XIX ст. війн більш ніж вистачало. Тобто, інформація міжнародного характеру була досить частим явищем у багатовекторному церковному інформаційному просторі. Крім того, саме у православних храмах подоляни регулярно здійснювали й церковні пожертви на користь православних християн всього світу.

Вивчення міжнародних церковних зв'язків Поділля довгий час було «забороненим плодом» для радянської історіографії і, як наслідок, перебуває у певному забутті і для сучасних науковців. Більшість сучасних (і, на жаль, нечисленних) дослідників історії Церкви розглядає дані проблеми виключно в межах сучасної України. Втім, вивчення міжнародних зв'язків Подільського регіону та й українських губерній в цілому є досить актуальним з огляду на глобалізаційні процеси та прагнення незалежної України стати рівноправним членом європейського співтовариства. Дослідження міжнародних зв'язків Подільської та інших епархій вказує на їхню історичність та закономірність в сучасному світі.

Тому метою нашого дослідження є висвітлення міжнародних аспектів церковного життя Поділля XIX – поч. XX ст., які знайомили тогочасних подолян з життям світової спільноти. При цьому церковний канал закордонної інформації в умовах відсутності загальнодоступної преси, радіо й телебачення нерідко був практично безальтернативним – особливо у сільській місцевості, в якій, на той час, мешкала переважна більшість подільського населення.

Власне, міжнародні новини, виголошені у храмах Подільської епархії, мали в основному характер повідомлень про воєнні дії, в яких брало участь православне воїнство Російської імперії, чималий контингент якого традиційно набирался з українських губерній.

Численні військові кампанії XIX – поч. XX ст. знаходили як інформаційну, так і молитовну підтримку у церковному житті кожної церковно-адміністративної одиниці – в тому числі й Подільської епархії, котра по праву вважається найбільшою в Російській імперії. У зазначений період Росії довелося чимало повоювати з різними країнами Європи та Азії – від Франції та Іспанії на заході до Японії на сході, від Швеції на півночі до Туреччини на півдні. І від початку до кінця кожна з цих війн мала своє відображення у церковному житті. В кожному з храмів Поділля священнослужителі оголошували про початок війни, її передумови і причини, правила мобілізації та поведінки мирного населення, можливі наслідки та перестороги. У них висвітлювався перебіг подій на театрах військових битв, здійснювалися особливі молебні за успіх російської зброї, зачитувалися списки загиблих на далеких і близьких фронтах. Як свідчать історичні документи, відвідуваність таких молебнів була досить високою – адже йшлося про

долю перемоги, яка нерідко торкалася більшості населення. Вочевидь, чимало подільських матерів, сестер та наречених чекали в храмах новин про події на війні.

У рочистими богослужіннями супроводжувалися регулярно приєднання нових територій до Російської імперії. У жовтні 1808 р. духовні правління Правобережної України (в т. ч. Поділля – В.П.) рапортували про отримання маніфестів «о присоединении навсегда к России той части Финляндии, которая доселе именовалась шведскою»¹. Цей маніфест зачитувався у всіх храмах Поділля «во всенародное известие». В ньому були викладені причини вторгнення російських військ у фінські межі – союз Швеції (що володіла Фінляндією – В.П.) з ворожими Росії державами, «насильственный и неимоверный поступок с посланцем нашим в Стокгольме», що був «оскорбителен достоинству Империи нашей» та ін². Висловлювалася також впевненість, що миряни Поділля, «разделя с нами чувство признательности и благодарения к Промыслу Всевышнего, пролиют теплые молитвы – да вседействующая Его сила предидет храброму воинству нашему в дальнейших его подвигах, да благословит и увенчает оружие наше успехами»³. Після завершення війни зі Швецією за Фінляндію Росія уклала Фрідріхсгамський мир 1809 р., про який також було повідомлено у всіх храмах під звуки дзвонів⁴.

У царському маніфесті про укладення миру зі Швецією здійснювався досить глибокий історичний екскурс – подільським селянам розповідали, що ще з часів Олександра Невського не минало і півстоліття, щоб Росія не мала конфліктів зі Швецією і саме цей мир «утвердил доброе соседство на незабываемых началах»⁵. Дійсно, після цієї війни у Росії значно поменшало проблем зі Швецією.

Особливо великою кількістю згадок у богослужінні ознаменувалася російсько-французька війна 1812 р. Чимало мирян Подільської губернії брали безпосередню участь у цій війні, адже сумнозвісні наполеонівські плани стосувалися й України. В українських губерніях набирали козацькі полки, які відіграли чималу роль у перемозі над навалюю «дванадцяти языков».

Тим же мешканцям, що не воювали в рядах козаків, залишалося молитися за успіхи збройних сил. Цілоденні звуки дзвонів, урочисті молебні, під час яких миряни стояли на колінах, супроводжували російські воєнні перемоги впродовж завершального етапу воєнного конфлікту. На молебнях подільські священики розповідали про хід нових боїв і свіжі новини з фронтів. Оскільки війна породжувала багато чуток (часом безглузких і панічних – В.П.), то пастирям царськими указами суворо заборонялося допускати неточності при тлумаченні подій військового і політичного характеру⁶.

Перемога над Наполеоном була важливою подією світової історії. Молебні з приводу взяття Парижу стали традиційними у кожному храмі Подільської єпархії. Вони здійснювалися щороку аж до початку ХХ ст. і для підкреслення значущості їх стали здійснювати в день Різдва Христового –

одного з найбільших християнських свят. Для зміцнення миру в Європі держави-переможниці Наполеона уклали Священний Союз. Текст цього договору, «яко новое Его Величества попечение, изъявленное не только о благе подданных своих, но и всего человечества», був не лише зачитаний у храмах⁷. Його імператорським указом було наказано вкласти в рамки і вивісити у кожній церкві «для всегдашней памяти». У знатних соборах і монастирях Поділля текст угоди рекомендувалося вирізати на металевих плитах.

У 1828 р. правобережні архієреї повідомляли про здійснення в монастирях і храмах Правобережної України (в т. ч. й Поділля) подячного молебну на честь перемоги над Персією та укладення з нею мирного договору: «Указом из Святейшего Правительствующего Синода дано знать об окончании войны с Персией и заключении между Россией и Персией мира с предписанием при том, по получении указа, снесясь с гражданским правительством, прочесть высочайший о том Манифест в первый воскресный или праздничный день во всех соборах, монастырях и церквях после литургии при наодном собрании и, отправив благодарственное Господу Богу молебствие с коленопреклонением и целодневным звоном» – сповіщалося в офіційному церковному документі⁸. Для підкреслення урочистості моменту київський митрополит з цього приводу служив молебен у Києво-Печерській лаврі.

Численні церковні молебні супроводжували і війни Росії з мусульманською Туреччиною, від якої в свій час потерпало саме Поділля. Починаючи з молебну про успішну переправу російських військ через Дунай, подільські священники, згідно синодальних розпоряджень, мали служити з приводу взяття кожної більш-менш значної фортеці чи населеного пункту⁹. У «Подільських єпархіальних відомостях» у воєнні часи регулярно публікували державні розпорядження, що стосувалися умов воєнного часу – наприклад, розпорядження головнокомандуючого російською армією про її вступ в межі турецьких володінь¹⁰. Такі суто світські державні акти зачитувалися духовенством у подільських храмах.

Єпархіальне начальство Поділля розпорядилося місцевому духовенству здійснювати молебні «по поводу особо важных и радостных событий на театре военных действий» та панахиди по загиблих воїнах¹¹. Саме з таких молебнів миряни Поділля дізнавалися і про хід військових сутичок Росії з іншими країнами.

Проповідництво у роки війни ставало особливо насиченим політичною інформацією, яка була єдиною можливим засобом протидії поширенню чуток. Нерідко у полум'яні патріотичні промови перетворювалися проповіді священників у роки Кримської війни. Деякі пастирі у запалі критики внутрішніх і зовнішніх ворогів імперії «вживали вирази не завжди стримані», за що навіть отримували зауваження. Після закінчення війн у храмах зачитувалися умови мирних договорів, розповідалося про їхнє міжнародне значення.

На Благівіщення 1848 р. у церквах зачитувався маніфест про революційні вибухи в країнах Західної Європи. Небачена ще в історії хвиля революцій не на жарт стривожила Миколу I, який мав намір допомогти сусіднім монархам у придушенні виступів. «После благословений долголетнего мира Западная Европа взволновалась ныне смутами, грозящими ниспровержением законных властей и всякого общественного устройства. Возникнув сперва во Франции, мятеж и безначалие скоро сообщились сопредельной Германии и разливаясь повсеместно с наглостию возрастающею по мере уступчивости правительств, разрушительный поток сей прикоснулся наконец и союзных нам Империи Австрийской и королевства Прусского. Теперь, не зная более пределов, дерзость угрожает в безумии своем и нашей, Богом нам вверенной России», – розповідалося з церковних амвонів Поділля¹². Імператорські війська Росії вступали в межі сусідніх країн, щоб «защипать честь имени русского и неприкосновенность пределов наших».

Пройшло зовсім небагато часу і російські війська впоралися із завданням, розгромивши сили революціонерів. У Кам'янці-Подільському з цього приводу відбулася урочиста архієрейська служба. В Києві ж переможцям салютували зі 101 гармати. У храмах Подільської єпархії відбувалися урочисті молебни «с коленопреклонением е целодневным звоном», після яких з амвонів знову звучали урочисто-патетичні слова маніфесту (серпень 1849 р.):

«Россия исполнит свое святое призвание!

Так рекли мы любезным нашим верноподанным, возвещая, что мы повелели нашим армиям, по желанию союзника нашего – императора австрийского, идти усмирять мятеж в Венгрии и восстановить в оной законную власть ее Государя – Божиим милосердием так и совершилось. Не прошло 2-х месяцев и храбрые войска наши после многих блистательных побед <...> прошли от Галиции до Пешта, от Пешта до Арада, от Буковины и Молдавии до Бонната, везде торжествуя. Наконец, враждебные полчища мятежников <...> поверги оружие пред российским воинством, прибегая к посредничеству нашему для испрошения великодушного помилования у своего законного повелителя», – розповідалося з амвонів у храмах Подільської єпархії¹³.

Проте російські війська не тільки придушували революції. Їм довелося виручати православних слов'ян з турецької неволі й тоді у храмах також зачитували повідомлення про хід військових дій, укладення мирних угод, проголошення нових незалежних слов'янських держав.

З часом сформувалась ціла система так званих вікторіальних днів, коли православні миряни мали возносити подячні молитви за перемоги російської зброї. Вже на початку XIX ст. у храмах та парафіях Поділля щороку святкували 9 вікторіанських свят – день Полтавської перемоги, дату приєднання Таврії, взяття Нарви, Шліссельбурга, укладення Кючук-Кайнарджійського миру, перемоги над Левенгауптом, військами Пруссії тощо. До «вікторій» належали і церковні молебні з приводу встановлення

російських орденів Андрія Первозванного та ін. З подальшими перемогами російських військ зростало і число вікторіальних днів.

У храмах збирали і кошти на потреби постраждалих від військових дій. При цьому мирянам Поділля повідомляли про обставини воєнних подій, які призвели до необхідності грошових зборів.

Такі жертви у XIX ст. надходили на користь південнослов'янських православних народів, що певний час перебували під турецьким поневоленням. Ці народи періодично повставали проти ісламського панування, проте султанські війська нещадно придушували їх опір. У 1875 р. зазнало поразки таке повстання у Боснії та Герцеговині – тисячі біженців заповнили Чорногорію, сподіваючись знайти там захист від турецької помсти. Проте мусульманські окупанти не шкодували навіть залишених населених пунктів – ті біженці, що поверталися на Батьківщину, замість міст і сіл знаходили згарища. Рятуючись від смерті, до Чорногорії взимку 1875 р. прийшло 25 тисяч герцеговинців і ще стільки ж перебувало на кордоні. Уряд небагатої Чорногорії виділив їм хліба, але потрібні були ще одяг, постіль, ліки і т.п. Чорногорський митрополит Іларіон звернувся до київського владика Арсенія (Москвіна) та правобережних архієреїв (правобережні єпархії належали до заможних) за матеріальною допомогою.

«Жизнь тысяч невольников зависит от помощи нашей», – писав чорногорський архієрей¹⁴. По всьому Правобережжю були зібрані тисячі карбованців «важкою» царською валютою, а наступного року цей збір ще раз повторили, оскільки біженцям не було куди повертатися і вони залишалися в Чорногорії. Чорногорський владика Іларіон гечно дякував київському митрополиту та єпископам Поділля й Волині, повідомляючи, що «не одна тысяча семей возносит теплые молитвы за тех, которые поспешили подать им кусок насущного хлеба в тяжелые для них дни»¹⁵. Так православні миряни Поділля мали можливість не лише відчутися себе невід'ємною частиною Вселенського Православ'я, але й на практиці реалізувати Христову заповідь про любов до ближнього.

Здійснювалися міжнародні церковні пожертви і в мирні часи. Вони також ставали деколи єдиним джерелом знань про церковне життя країн Вселенського Православ'я. Побут абсолютної більшості православних мирян Поділля XIX ст. було досить убогим, проте це не заважало їм здійснювати пожертви на користь парафіяльних церков – причому не тільки власного населеного пункту. Ясна річ, що в кожному храмі Подільської єпархії під час або після богослужіння проводився збір пожертв на ремонт церкви та купівлю для неї всього необхідного.

Крім того, у подільських церквах стояв ще ряд чаш, куди миряни здійснювали пожертви на особливі потреби – і ці кошти нерідко мали закордонне призначення. Це були чаші для збору коштів на користь бідних духовного звання, на прикрашення Гробу Господнього в Єрусалимі, на розорених від стихійних лих, на відновлення православ'я на Кавказі, на покращення побуту православних паломників у Палестині тощо.

Ці чаші встановлювалися у різний час згідно розпоряджень подільських архієреїв, проте мали перебувати у храмах постійно і священники щороку мали звітувати до Кам'янця-Подільського про кількість зібраних коштів. Якщо під час перевірок благочинний не знаходив у церкві цих чаш, то священника та церковнослужителів могли оштрафувати – про це неодноразово сповіщають архівні документи¹⁶. І лише ґрунтовне доведення причин відсутності таких чаш могло позбавити священнослужителів штрафу¹⁷.

Частина цих зборів були щорічними. Так, з кожного храму Подільської єпархії відправлялися кошти на користь Гробу Господнього. Втім, досить регулярно жертвували подоляни і в одиничних випадках.

Так, у 1857 р. по всіх українських єпархіях, в тому числі й Подільській, розгорнувся збір пожертв на користь Олександрійської патріархії, «теснимой не только неверными, но и иноверными»¹⁸. Єпископ Фіваїди – посланець патріарха Олександрійського і всієї Африки – перебував в цей час у Москві у Богоявленському монастирі. Через єпархіальних архієреїв до кожного храму імперії була донесена інформація про необхідність збору коштів «на сооружение и украшение храмов Божьих в Александрии, Каире и Египте, на учреждение и содержание там училищ, больниц и богаделен»¹⁹. На цю потребу жертвувало переважно духовенство.

У 1845 р. подільський архієрей, відгукуючись на прохання митрополита Іліопольського і Ліванського Неофіта, розпорядився «именем Господним пригласить духовенство епархии, а через него и всю паству к добродетельному подаянию в пользу единоверной нашей Антиохийской Православной церкви»²⁰. Цього разу подоляни збирали й надсилали кошти вже на Близький Схід (сучасна територія Сирії – В.П.).

Утім, подібні збори все-таки були «одиночною екзотикою» і далеко не щороку кошти з кожного села мандрували на Близький Схід чи в Африку. Набагато частіше православні мешканці Поділля збирали кошти на користь бідних єпархій Російської імперії, частина яких зараз є закордонними.

Так, ще 1876 р. до кожного подільського храму вперше було розіслано указ Святійшого Синоду про збір грошей на храми Туркестанської єпархії (сучасний Узбекистан – її центром було спочатку м. Верний, а потім – Ташкент – В.П.). Це була одна з найбідніших єпархій з переважаючим мусульманським населенням.

На 1893 р. у ній налічувалося лише 76 храмів і «большинство из них можно назвать решительно убогими», – писав до Кам'янця-Подільського єпископ Туркестанський і Ташкентський Григорій²¹. Значна частина православних церков тут була збудована зі шматків глини і вкрита очеретом. Навіть кафедральний собор було зведено «с плах, забранных в столбы»²². Імперія у 90-х рр. XIX ст. все ще освоювала Середню Азію, а тому православне населення було «все пришлое, все неприжившееся, не сроднившееся с краем и само в большинстве бедное»²³. Подоляни й тут не залишили своїх одновірців без матеріальної допомоги – зібрані в Подільській єпархії кошти були відправлені у далекий Узбекистан.

На іншому кінці величезної Російської імперії знаходилася ще одна бідна єпархія – Фінляндська – на цей раз вже з переважаючим лютеранським населенням. І хоча російський уряд, прагнучи закріпитися у Фінляндії (тоді вона входила до складу імперії – В.П.), заохочував переселення сюди селян з внутрішніх губерній, православного населення тут мешкало небагато – це були переважно чиновники та військові з російських гарнізонів. І коли у столиці Фінляндії – Гельсінкі – споруджували кафедральний собор, фінський губернатор особисто звернувся до архієпископа Правобережної України за допомогою²⁴. Ще й зараз у центрі фінської столиці височить православний собор, у будівництво якого внесли певну частку і наші предки.

У храмах Поділля збиралися пожертви і на кам'яний собор у П'ятигорську, будівництво якого було санкціоновано російським імператором у 1842 р.²⁵ У 1871 р. Російський Слов'янський комітет «имел счастье по благословению Божию приобрести почти в полное владение великолепный храм св. Николая в Праге, принадлежавший некогда бенедиктинцам иезуитам; в Праге – главном пункте всего католического слов'янства»²⁶. Його необхідно було перебудувати, облаштувати іконостас, забезпечити іконами та всім необхідним, на що збирали кошти і на Поділлі.

Загалом, церковна жертвовність подолян мала надзвичайно широку географію – особливо з огляду на те, що в ті часи комунікації були ще далеко не на такому рівні, як зараз. Кошти з провінційних подільських храмів й надалі відправляли до різних країн та континентів. Так, у 1868 р. «Подільські єпархіальні відомості» закликали подолян жертвувати кошти на спорудження православного храму в Сан-Франциско²⁷, в 1870 р. – на храми Сирії²⁸, в 1873 р. подільські церковні кошти мали «мандрувати» до Владикавказу²⁹, та Оренбурга³⁰, в 1875 р. – до посольського храму в Брюсселі³¹ та до Албанії³², в 1882 р. – до Лаодікії³³ тощо. З подібних прикладів можна скласти цілий літопис.

Продовжувалися такі «міжнародні» грошові і в індустріальному ХХ ст. Наприклад, у 1901 р. православні мешканці Поділля жертвували на будівництво храму в далекому Нью-Йорку. Про цей збір було оголошено в «Церковних відомостях» (на поч. ХХ ст. вже і в церковному житті відчувалася модернізація – інформацію про збори грошей на іноземні храми доносили через пресу, а не за допомогою синодальних указів – В.П.).

Ще частішими і масштабнішими подібні церковні пожертви стали в часи російсько-японської та I світової війн.

Таким чином, церковний інформаційний простір був надзвичайно важливим, а деколи і безальтернативним джерелом інформації про події у світі. Крім того, православні мешканці Поділля, жертвуючи на користь одновірців, зазнавали і певного виховного впливу в душі християнських настанов любові до ближнього та мали рідкісну на той час можливість прилучитися до європейської та світової культури.

Примітки

1. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України). – Ф. 127. – Оп. 362. – Спр. 41. – Арк. 1.
2. Там само. – Арк. 2.
3. Там само. – Арк. 2.
4. Там само. – Ф. 127. – Оп. 363. – Спр. 159. – Арк. 1.
5. Там само. – Арк. 5.
6. Там само. – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 3775. – Арк. 6.
7. Там само. – Ф. 127. – Оп. 1044. – Спр. 67. – Арк. 6.
8. Там само. – Ф. 533. – Оп. 2. – Спр. 288. – Арк. 1.
9. Державний архів Київської області. – Ф. 3. – Оп. 1. – Спр. 60. – Арк. 12-14.
10. Приказ главнокомандующего по войскам пред вступлением их в пределы Турции // Подольские епархиальные ведомости. – Часть официальная. – 1877. – №11. – С. 195-197.
11. О провозглашении при совершении молебствий по случаю особо важных и радостных событий на театре военных действий, вечной памяти убиенным воинам // Подольские епархиальные ведомости. – Часть официальная. – 1877. – № 12. – С. 219-220.
12. ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 650. – Спр. 198. – Арк. 4.
13. Там само. – Ф. 127. – Оп. 651. – Спр. 460. – Арк. 2.
14. Там само. – Ф. 127. – Оп. 679. – Спр. 190. – Арк. 4.
15. Там само. – Арк. 12.
16. ЦДІАК України – Ф. 127. – Оп. 666. – Спр. 206. – Арк. 1.
17. Там само. – 4 зв.
18. Там само. – Ф. 127. – Оп. 659. – Спр. 324. – Арк. 9.
19. Там само. – Арк. 1.
20. Там само. – Ф. 127. – Оп. 646. – Спр. 558. – Арк. 1.
21. Там само. – Ф. 127. – Оп. 876. – Спр. 671 (1893р.). – Арк. 1.
22. Там само. – Арк. 1.
23. Там само. – Арк. 1.
24. Там само. – Ф. 127. – Оп. 876. – Спр. 315. – Арк. 1-2.
25. Там само. – Ф. 127. – Оп. 805. – Спр. 325. – Арк. 1-3.
26. Там само. – Ф. 127. – Оп. 675. – Спр. 96. – Арк. 1.
27. Подольские епархиальные ведомости (далі – ПЕВ). – 1868. – Часть официальная. – № 24. – С. 477-479.
28. ПЕВ. – 1870. – Часть официальная. – № 20. – С. 609-610.
29. ПЕВ. – 1873. – Часть официальная. – № 12. – С. 278-280.
30. ПЕВ. – 1873. – Часть официальная. – № 14. – С. 733-734.
31. ПЕВ. – 1875. – Часть официальная. – № 2. – С. 16.
32. ПЕВ. – 1875. – Часть официальная. – № 22. – С. 473-474.
33. ПЕВ. – 1882. – Часть официальная. – № 29. – С. 349.

Резюме

На основе архивных и опубликованных источников исследуются международные связи в церковной жизни Подольской епархии XIX – нач. XX вв. Акцентируется внимание на регулярности церковных пожертвований прихожан Подолии в пользу православных христиан разных стран и континентов.

Ключевые слова: Церковь, Подольская епархия, Вселенское Православие, сбор пожертвованый, духовенство, прихожане.

Одержано 4 жовтня 2012 р.

УДК 94(477.43) "1917/1918"

В.А. Філінюк

НАРОСТАННЯ КРИМІНОГЕННОЇ СИТУАЦІЇ У СЕЛАХ ПОДІЛЛЯ В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті зроблено спробу висвітлити причини, які зумовили наростання криміногенної ситуації в сільській місцевості Поділля в період розвитку революційних подій та утвердження у регіоні органів влади Української Центральної Ради.

Ключові слова: Поділля, селяни, криміногенна ситуація, суспільна свідомість, Центральна Рада.

Прикметною ознакою сучасного розвитку української історичної науки є відчутна гуманізація та демократизація її історіографічного дискурсу, що стало, передусім, віддзеркаленням закріплення демократичних основ суспільного життя й утвердження інтелектуальної свободи особистості. Водночас історіографічний поступ є також відповіддю на інтеграційні виклики світового наукового співтовариства. Закономірно, що поглиблена антропологізація історичних студій виразилась не тільки у зверненні до замовчуваних, непопулярних тем, а й у предметній об'єктивізації тих рівнів і сегментів суспільного минулого, що раніше не визнавалися за конструктивно-чинні в ході історії. Це підтверджує поява таких новітніх дослідницьких напрямів як історія ментальностей, інтелектуальна історія, усна історія, гендерна історія, історія приватного життя¹. У цьому контексті набуває актуальності реконструкція повсякденного життя українського селянства, зокрема його правосвідомості як системи понять, поглядів і почуттів в межах чинного або бажаного права².

Мега цієї розвідки – з'ясувати причини наростання криміногенної ситуації у селах Поділля на початковому етапі Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.

На початку ХХ ст. найчисленнішим класом у соціальній структурі українського суспільства було селянство, і часто поняття «народ» та «селянство» сприймалися як тотожні³.

Перша світова війна та падіння самодержавства стали потужними каталізаторами розвитку національно-визвольних рухів на теренах Російської імперії⁴. 6 березня 1917 р. Тимчасовий уряд вперше звернувся з офіційною відозвою «До громадян Росії», в якій йшлося про перемогу революції, що завершила довгі роки боротьби за конституційні права. Уряд брав на себе зобов'язання «здійснити народні прагнення і вивести країну на світлий